

нографија садржи и закључке на енглеском, руском, њемачком и грчком језику. Рецензије потписују професор др Горан Латиновић и мастер Дејан Дошлић, обојица историчари, те др Славко Цигленечки, археолог.

Коначно, монографију *Сакрална архитектура Бањалучке епархије на њеном садашњем простору од Миланској едиктиа до краја средњеј вијека* прати истоимена изложба, која је била отворена поводом манифестације „Ноћ музеја“ у изложбеном

холу Архива Републике Српске 15. маја 2021. године, али и изложба која је поводом празника Вазнесења Господњег — Спасовдана, крсне славе града Бањалуке, била приређена у порти Храма Христа Спаситеља 10. јуна 2021. године.

Бојан Стојнић
(bojan.stojnic@arhivrs.org)
Архив Републике Српске
Бањалука, Република Српска

□

УДК / UDC: 929-055.2(497.11)"1914/1918"(049.32)

Теолошки погледи / Theological Views
Година / Volume LIV
Број / Issue 3/2021,
стр. / pp. 514–518.

DOI: <https://doi.org/10.46825/tv/2021-3-514-518>

Велике жене у Великом рату: сведочанства о сарадњи знаменитих личности Српске Православне Цркве са женама хуманитаркама

Slavica Popović Filipović,
Velike žene u Velikom ratu = The Great Women in the Great War

Biblioteka Hrestomatija [Mali Nemo]
Pančevo: Mali Nemo, 2020.

761 стр. ; илустр. ; 25 cm

ISBN 978–86–7972–124–2

Прошле, 2020. године из штампе је изашла књига Славице Поповић Филиповић, објављена под насловом *Велике жене у Великом рату*. Реч је о

волуминозној публикацији, делу импресивног обима насталом као резултат дугогодишњих истраживања у области културе сећања, историје Првог светског

рата, историје медицине и саниитета, културне дипломатије, историје сифражетског покрета и хуманитарног и филантропског деловања. Ова књига јавља се као својеврсна круна досадашњег стваралаштва Филиповићеве, која је раније објавила већи број публикација у којима се бавила поменути тематима.

Овај истраживачки подухват подразумевао је изучавање обимне архивске грађе, изворних докумената, преписке, рукописа и фотографија сачуваних у архивама на неколико континената, библиотекама на различитим странама света, као и у породичним ризницама. Дело које је пред нама посвећено је изузетним женама које у српској историји и историји Првог светског рата уопште заузимају почасно место, то јест женама које су жртвујући себе делиле страдање српске војске и народа током сурових ратних година: у епидемијама тифуса, у повлачењу преко Албаније, избеглиштву на Крфу, на Корзици, у Северној Африци, на Руском фронту и у Добруци. Као таква, ова књига упечатљиво је сведочанство делатне љубави и подвижничког рада више од 2.000 лекарки, сестара и болничарки које су служиле у саставу болница Српског Црвеног крста, Болница шкотских жена, болница Српског потпорног фонда и других добротворних друштава и организација, не само у Србији већ и у избеглиштву, одно-

сно током Великог рата и у поратним годинама.

Будући да су место и улога жене у историји Првог светског рата традиционално маргинализовани, како примећује ауторка у уводном слову (стр. 9–16), књига која је пред нама пружа значајан допринос познавању делатности ових изузетних жена које нису жалиле своје животе како би служиле другима.

Госпођа Поповић Филиповић сабира драгоцену сведочанства о десетинама истакнутих жена из горе поменутог броја — о знаменитим српским женама, првим српским и страним лекаркама, британским сифражеткињама, шкотским женама, америчким, аустралијским и канадским хуманисткињама, књижевницама, сликаркама, новинаркама, дамама и хероинама са Атлантика и Пацифика, свакој посвећујући по једно поглавље. Занимљива је чињеница да је више жена, чије су биографије обрађене у овој публикацији, за своје служење и заслуге добило висока црквена одликовања, што казује како је Црква препознала и позитивно вредновала њихов рад и њихову жртву.

Читаоцима су тако у овој књизи представљене: хуманиста, наставница и преводилац Љубица Луковић (1858–1915), својевремено и председник Кола српских сестара од 1905–1915. г. (стр. 17–54); носилац Албанске спо-

менице и Ордена Светог Саве др Анђелија А. Јакшић (Dr. Angelia Al. Yakchitch, 1871–1950) (стр. 55–89); шкотска лекарка др Елси Мод Инглис (Dr. Elsie Maud Inglis, 1864–1917), оснивач и руководи-лац Болнице шкотских жена (стр. 91–136); носилац Ордена Светог Саве и руског Ордена Свете Ане, Шкотланђанка др Изабел Емзли, леди Хатон (Dr. Isabel Galloway Emslie, Lady Hutton, 1887–1960), која је била у саставу Болнице шкотских жена у Француској, Ђевђелији, Солуну и по ослобођењу у Врању (стр. 137–173).

Међу овим изузетним женама, представљеним у књизи Филиповићеве, своје место добиле су и: британска сифражеткиња баронеса Евелина Хаверфилд (Honorable Evelina Haverfield, 1867–1920), чланица Болнице шкотских жена у Србији у време епидемије тифуса, кој је сахрањена у порти Цркве Светог Илије у Бајиној Башти (стр. 175–204); потом домаћим читаоцима далеко познатија сликарка и хуманисткиња Надежда Петровић, још један носилац Ордена Светог Саве (1874–1915) (стр. 205–227); суоснивач Кола српских сестара Делфа Иванић (1887–1972) (стр. 229–262); Американка која је за своје заслуге окићена бројним српским црквеним и државним орденима и признањима — др Розали Мортон (Dr. Rosalie Slaughter Morton, 1876–1968) (стр. 263–290); британска добровољна

болничарка у Србији, руководи-лац Прве јединице Српског пот-порног фонда и носилац Орде-на Светог Саве првог реда, Леди Маргарет Лејла Пеџет, познати-ја као Леди Пеџет (Dame Louise Margaret Leila Wemyss Paget — Lady Paget, 1881–1958) (стр. 291–326); британска хуманистки-ња и дугогодишња чланица СПФ, која је учествовала у организа-цији болница за Србе, а која се по изгнанству старала о српској деци и ратној сирочади, госпођа Гертруда Карингтон Вајлд (Mrs. Gertrude Carrington Wilde, 1856–1945), носилац Ордена Светог Са-ве другог реда (стр. 327–340), као и њена земљакиња, добровољна болничарка госпођа Хана Хен-кин Харди (Mrs. Hannah Hankin Hardy, 1866–1944), која је допре-мила велику санитарску и хима-нитарну помоћ за српске болнице (стр. 341–357).

У засебним поглављима Фи-липовићева је истражила слу-жење и допринос: хуманитарне раднице и добровољне болничар-ке Јелене Лозанић Фротингам (1888–1872) (стр. 359–402); носи-оца Ордена Светог Саве, Аустра-лијанке др Агнес Елизабет Лојд Бенет (Dr. Agnes Elizabeth Lloyd Bennett, 1872–1960), руководиоца Болнице шкотских жена у Остро-ву и на Солунском фронту (стр. 403–460); хуманитарне раднице, писца и преводиоца Лене Алек-сандре Јовичић (Miss Lena Ale-xander Yovitchitch, 1885–1969),

ћерке Александра Јовичића, српског дипломате (стр. 461–494); британске сифражеткиње, хуманитарне раднице и носиоца Ордена Светог Саве, госпође Мадел Стобарт (Mrs. Mabel Annie St Clair Stobart, 1862–1954), руководиоца Треће јединице СПФ у Крагујевцу и оснивача седам диспанзера широм Шумадије (стр. 495–544).

У поглављу о Олив Келсо Кинг (Miss Olive Kelso King, 1885–1958) сабрани су подаци о овој Аустралијанки, која је због свог хуманитарног рада постала носилац Ордена Светог Саве и бројних међународних одликовања (стр. 545–585); док се у наставку нижу поглавља о следећим личностима: добровољној болничарки и филантропу Францускињи, контеси Мари де Шабан ла Палис (Comtesse Marie de Shabannes la Palice, 1890–1977), која је помогла оснивање Прве пољске српске хируршке болнице на Солунском фронту (стр. 587–621); потом промотеру српске одбране у Првом светском рату и активистима Српског помоћног фонда (the Serbian Aid Fund) у Америци и Канади, мадам Мејбл Гордон Данлоп Грујић (Madam Mabel Gordon-Dunlop Grouitch, 1872–1956) (стр. 623–646); руској племкињи, госпођи Александри Павловној Хартвиг (Александра Павловна [Карцова] Хартвиг, 1863–1944), хуманисти која је дала велики допринос у оснивању руских болница у балкан-

ским и Првом светском рату (стр. 647–680); лекарки и хуманисти др Славки Михајловић Клисић (Dr. Slavka Miahailovich-Klisitch, 1888–1972), која је била једина лекарка у београдској Општој државној болници по повлачењу (стр. 681–715); те канадској хуманисткињи и добровољној болничарки др Харијет Макмилан Кобурн (Dr. Harriet Macmillan Cockburn, 1873–1948), лекарки у саставу Треће јединице СПФ и лекарке и руководиоца диспанзера у Лапову (стр. 717–743).

Почев од уводне речи написане на српском и енглеском језику, књига садржи 21 поглавље, при чему је свако пропраћено резимеом на енглеском језику (превод резимеа на енглески труд је Боба Филиповића), као и списком релевантне литературе. Књига је опремљена и индексом имена (стр. 745–754), рецензијом проф. др Вељка Тодоровића (755–756), те захвалношћу ауторке бројном сарадничком тиму и белешком о ауторки (757–761).

За истраживаче српске црквене историје ова књига интересантна је најпре због тога што доноси сведочанства о везама и сарадњи ових јунакиња Првог светског рата и знаменитих црквених посленика, попут јеромонаха Николаја, потоњег Епископа Николаја, као и других српских црквених делатника. Тако су у овој књизи читаоцима доступне дневничке белешке Јелене Лозанић о

сусретима са Велимировићем у Сједињеним Државама 1915. године (стр. 373–374), сведочанства о заједничком ангажману Евелине Хаверфилд, Елси Инглис, оца Николаја и других хуманитараца и хуманитарки у Комитету за обележавање Видовдана (“Kosovo Day”) у Великој Британији 1916. године (стр. 190–191), подршци Епископа Николаја при оснивању прве Школе за нудије у Београду 1920. године (стр. 702), те напомене о Николајевом доживотном пријатељству са Леди Пеџет (стр. 322), и тако даље.

У поглављу о поменутој Леди Пеџет, пажња је посвећена и њеној бризи и старању за друге српске изгнанике, попут Епископа далматинског Иринеја Ђорђевића (1894–1952) и проте Милоја Николића (†1989), односно њене бриге за небројене српске невољнике којима је енглеска дама помагала продавши напослетку сву своју имовину, веома вредну, отуђивши тим поводом чак и дворца који се налазио у породичном власништву почев од његове изградње 1865. године. Ова човекољубива жена дочекала је крај свог живота у скромној кућици, претходно положивши своја материјална добра за друге (стр. 322–323).

У књизи су сабрана и сведочанства о сарадњи других личности српске црквене историје са женама хуманитаркама које су се старале за болесне, рањене и потребите — Митрополита До-

ситеја Васића (1878–1945), који је током рата као Епископ нишки сарађивао са госпођом Хартвиг и другим добротинићима, а књига такође доноси и податке о човекољубивом служењу потребитима и хуманитарној делатности личности из других цркава, попут сведочанстава о деловању руске Мисије светогорских монаха под руководством јеромонаха Епифанија (стр. 50, 667).

Иако је књига опремљена индексом који садржи стотине имена, права је штета што су у њему неке странице испуштене (нпр. Велимировић се у тексту помиње и на стр. 323, 335, 374, 477 итд., док се те странице не наводе у индексу), док су имена неких личности, попут имена Епископа Иринеја Ђорђевића и проте Милоја Николића, сасвим изостављена. Било би добро да евентуално наредно издање ове књиге буде опремљено употпуњеним индексом. Но ипак, поменути недостаци незнатни су с обзиром на благо које ова књига доноси српским читаоцима представљајући вредне плодове дугогодишњег истраживања Славице Поповић Филиповић, те управо због тога најтоплије поздрављамо објављивање ове публикације.

Срећко Пејровић

(petrovic.srecko@gmail.com)

Епархија шумадијска, Аранђеловац

□